

Ajuts a la investigació 2016

Taxa de condemna en delictes d'agressió sexual

Autors/es

Antonia Bertomeu Ruiz
María Peñacoba Pérez
Amadeo Pujol Robinat
Manuel Sancho de Salas
Claudina Vidal Gutiérrez
Alexandre Xifró Collsamata

2017

El Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada ha editat aquesta recerca respectant el text original dels autors, que en són responsables de la correcció lingüística.

Les idees i opinions expressades en la recerca són de responsabilitat exclusiva dels autors, i no s'identifiquen necessàriament amb les del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.

Avis legal

Els continguts d'aquesta obra estan subjectes a una llicència de Reconeixement _no Comercial_ Sense Obra derivada 4.0. Internacional (CC BY-NC-ND 4.0) de Creative Commons. Se'n permet la reproducció, la distribució i la comunicació pública sempre que se'n citi el titular dels drets (Generalitat de Catalunya, Centre d'Estudis Jurídics i formació Especialitzada) i no se'n faci un ús comercial. Aquesta obra no es pot transformar per generar obres derivades. La llicència completa es pot consultar a: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>

© **Generalitat de Catalunya**
Centre d'Estudis Jurídics
i Formació Especialitzada

Resum

Es coneix com a *attrition* o desgast el procés pel qual els casos són filtrats i van decaient progressivament al llarg del procediment judicial penal. El fenomen és de particular interès en delictes sexuals ja que al seu voltant es plantegen qüestions relatives a la protecció efectiva de les víctimes i a la desigualtat de gènere. Alhora, les dades existents sobre l'impacte efectiu de les proves medicoforenses en la incriminació exitosa dels delictes sexuals són poc conclouents. Al nostre coneixement no existeixen estudis sobre aquests temes al nostre país. L'objectiu primari d'aquest treball és determinar la taxa de condemna en agressions sexuals en el nostre entorn i l'objectiu secundari és valorar l'associació entre els resultats de la intervenció medicoforense i els del procediment judicial. S'ha efectuat un estudi retrospectiu dels procediments judicials iniciats amb una intervenció medicoforense urgent per agressió sexual a una persona major de 18 anys d'edat, a Barcelona ciutat, de l'1 de gener de 2011 al 31 de desembre de 2012. La sèrie objecte d'anàlisi va estar constituïda per 200 procediments judicials diferents, dels quals 22 van arribar a judici; al seu torn, la meitat d'aquests van resultar en condemna. La taxa d'enjudiciament observada és doncs del 11,0% i la taxa de condemna del 5,5%. També s'ha observat que en el grup amb demostració de restes de semen la taxa d'enjudiciament assoleix el 20,9% ($p=0,003$) i la de condemna el 10,4% ($p=0,045$). No s'ha observat associació estadísticament significativa entre la resta de dades medicoforenses estudiades i el resultat judicial. La taxa de condemna observada és baixa i pot estar relacionada en part amb la metodologia emprada en l'estudi, en incloure procediments judicials oberts en el context de la intervenció urgent però sense denúncia de la víctima. Són necessaris més estudis per conèixer millor les causes de desgast.

Descriptors

Violència sexual. Procediment penal. Desgast (*attrition*). Medicina forense.

Resumen

Se conoce como *attrition* o desgaste el proceso por el que los casos son filtrados y van decayendo progresivamente a lo largo del procedimiento judicial penal. El fenómeno es de particular interés en los delitos sexuales ya que a su alrededor se plantean cuestiones sobre la protección efectiva de las víctimas y la desigualdad de género. A su vez, los datos existentes sobre el impacto efectivo de las pruebas medicoforenses en la incriminación exitosa de los delitos sexuales son poco concluyentes. A nuestro conocimiento no existen estudios sobre estos temas en nuestro país. El objetivo primario del trabajo es determinar la tasa de condena en agresiones sexuales en nuestro entorno y el objetivo secundario valorar la asociación entre los resultados de la intervención medicoforense y los del procedimiento judicial. Se ha efectuado un estudio retrospectivo de los procedimientos judiciales iniciados con una intervención medicoforense urgente por agresión sexual a una persona mayor de 18 años de edad, en Barcelona ciudad, del 01/01/2011 al 31/12/2012. La serie objeto de análisis está constituida por 200 procedimientos judiciales diferentes, de los cuales 22 llegaron a juicio; la mitad de estos resultaron en condena. La tasa de enjuiciamiento observada es pues del 11,0% y la de condena del 5,5%. También se ha observado que en el grupo con demostración de restos de semen la tasa de enjuiciamiento alcanza el 20,9% ($p=0,003$) y la de condena el 10,4% ($p=0,045$). No se ha observado asociación estadísticamente significativa entre los otros datos medicoforenses estudiados y el resultado judicial. La tasa de condena observada es baja y puede estar relacionada en parte con la metodología empleada, al incluir procedimientos judiciales abiertos en el contexto de la intervención urgente pero sin denuncia de la víctima. Son necesarios mas estudios para conocer mejor las causas de desgaste.

Descriptores

Violencia sexual. Procedimiento penal. Desgaste. Medicina forense.

Abstract

Attrition can be defined as the filtering out of cases during the criminal justice process. This phenomenon is of special interest for sexual crimes, because of its victim protection and gender discrimination implications. At the same time, little is known about the real impact of the collected medico-legal evidence on the successful prosecution of sexual crimes. To our knowledge, no studies have been published in our country about these issues. The primary aim of this work was to determine the indictment and conviction ratios in Barcelona and the secondary aim was to examine the association between medico-legal evidence and legal outcome. The design was a retrospective descriptive study of the judicial cases that began with the forensic emergency assessment of an adult sexual assault victim in the city of Barcelona, between 01/01/2011 and 31/12/2012. The series included 200 court files, 22 of which went to trial: among these, 11 ended in a guilty verdict. The indictment rate was therefore 11,0% and the conviction rate 5,5%. It was also observed that the group with a positive result in the biological determination of semen had a higher indictment rate (20,9%; $p=0,003$) and also a higher conviction rate (10,4%; $p=0,045$). No statistically significant relationship was found between the other medico-legal evidence and the legal outcome. The low conviction rate observed may be related to the opening of a judicial file without charges being laid by the victim, in the context of an emergency assessment. More studies are needed to understand better the causes and dynamics of attrition.

Keywords

Sexual violence. Criminal procedure. Attrition. Forensic medicine.

1. Introducció

Tot i que les agressions sexuals conegudes representen només una petita part del conjunt dels delictes, la gravetat del seu impacte damunt les víctimes en fa un tema major dins del sistema judicial penal. En la literatura criminològica s'anomena *attrition* (d'aquí en endavant, desgast) el procés pel qual els casos denunciats deixen d'avançar a través del procediment judicial. En relació a la violència sexual, s'ha observat un desgast particularment elevat i alguns autors ho han atribuït a què és gestionada d'una manera qualitativament diferent pel sistema. Al voltant d'aquest tema es plantegen qüestions relatives a la protecció efectiva de les víctimes i a la discriminació envers les dones en l'àmbit de la justícia.

Se sap que en el nostre entorn, com succeeix a la resta del món, la violència sexual és un fenomen socialment estès i majoritàriament ocult i infradenunciat¹. En canvi, al nostre coneixement no existeixen estudis o publicacions sobre el desgast en agressions sexuals a Catalunya ni a Espanya, i les estadístiques disponibles tampoc no permeten establir quina és la situació al nostre país.

En un altre ordre de coses, s'entén per proves medicoforenses en casos d'agressió sexual la documentació de lesions físiques o psíquiques i l'obtenció i processament de mostres biològiques. Es creu en general que aquestes proves medicoforenses són importants, fins i tot crucials, en la incriminació exitosa dels delictes d'agressió sexual i violació. Tanmateix, els estudis que permetin valorar la realitat d'aquesta afirmació són escassos i, al nostre coneixement, absents a Catalunya o a Espanya. L'estat actual de coneixements és que, en conjunt i en contrast amb el que es creu, les proves medicoforenses juguen un paper relativament menor en les decisions que prenen els jutjats i tribunals i que les troballes medicoforenses positives no són necessàries per una

¹ Enquesta de violència masclista de Catalunya, 2010.

condemna.

El motiu, doncs, d'endegar aquesta recerca és la constatació de l'existència de buits en el coneixement d'un tema rellevant en el nostre entorn, i la seva finalitat és contribuir a omplir-los tot iniciant una línia de recerca al respecte.

En aquest sentit el nostre grup disposa d'un recurs valuós, com és la base de dades d'agressions sexuals amb intervenció medicoforense a Barcelona ciutat. En efecte, en el nostre entorn quan els casos de violència sexual són de naturalesa emergent o aguda acostumen a comportar assistència en un servei d'urgències hospitalari, que ho comunica al corresponent Jutjat de Guàrdia. Al seu torn, el Jutjat de Guàrdia ordena al corresponent metge o metgessa forense que es desplaci al centre sanitari on s'efectua una valoració conjunta amb el personal assistencial. A Catalunya aquesta tasca és responsabilitat del Servei de Clínica Medicoforense de l'Institut de Medicina Legal i Ciències Forenses de Catalunya (IMLC) i les actuacions a la ciutat de Barcelona corresponen a la Divisió de Barcelona Ciutat i l'Hospitalet de Llobregat de l'IMLCFC. La recerca en aquesta matèria es va començar a tirar endavant amb el suport del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada, mercès a la beca obtinguda en la convocatòria de l'any 2010.

2. Objectius

L'objectiu primari d'aquest treball és determinar la taxa de condemna en delictes d'agressió sexual en el nostre entorn.

L'objectiu secundari és estudiar la relació entre els resultats de la intervenció medicoforense i el del procediment judicial.

3. Marc teòric

3.1 El desgast (*attrition*)

3.1.1 Concepte

En l'ordre processal establert legalment, cada tràmit judicial pot ser descrit com una mena de filtre en el que l'acció penal pot aturar-se i decaure. Es tracta d'un fenomen d'origen tant formal com material que en el Dret comparat s'ha anomenat *attrition*². D'entrada, un gran nombre de successos punibles no arriben a ser coneguts per les institucions implicades en la persecució del crim. D'altres poden ser coneguts per la policia però sense que s'arribi a identificar un possible autor, i fins i tot si és el cas pot ser que no s'arribi a disposar de proves suficients com per a promoure una causa penal. El procediment judicial, al seu torn, és de naturalesa complexa i pot interrompre's o tancar-se per una diversitat de raons tant legals com factuais³. Finalment, en cas de judici es pot produir per descomptat una absolució, o una condemna en primera instància pot ser revocada per la instància superior, entre altres. Tenint en compte tot plegat, el conjunt del procés ha estat descrit com una mena d'embut i representat d'aquesta manera (Figura 1).

3.1.2 Mesura

El projecte DECODEUR⁴, d'àmbit europeu i conclòs el 2014, va incloure entre els seus objectius l'estudi del desgast, ja que aquest es considera un indicador important del rendiment del sistema judicial penal. La seva metodologia va incloure com a primer pas la valoració de la mera existència i accessibilitat de les dades necessàries per poder estimar el desgast en 13 països diferents,

² Harrendorf *et al*, 2014.

³ A l'apartat 3.2 es descriu en detall el procediment judicial penal a Espanya.

⁴ Veure <http://wp.unil.ch/europeansourcebook/decodeur-project/>

inclosa Espanya⁵. La conclusió va ser que actualment només és possible conèixer el fluxe dels casos mitjançant estudis empírics específics damunt casos seleccionats⁶, però no a nivell d'estadístiques nacionals. Per altra banda, s'hi descriuen diversos possibles indicadors, que inclouen la taxa de processament (*indictment ratio*) i la taxa de condemna (*conviction ratio*)⁷.

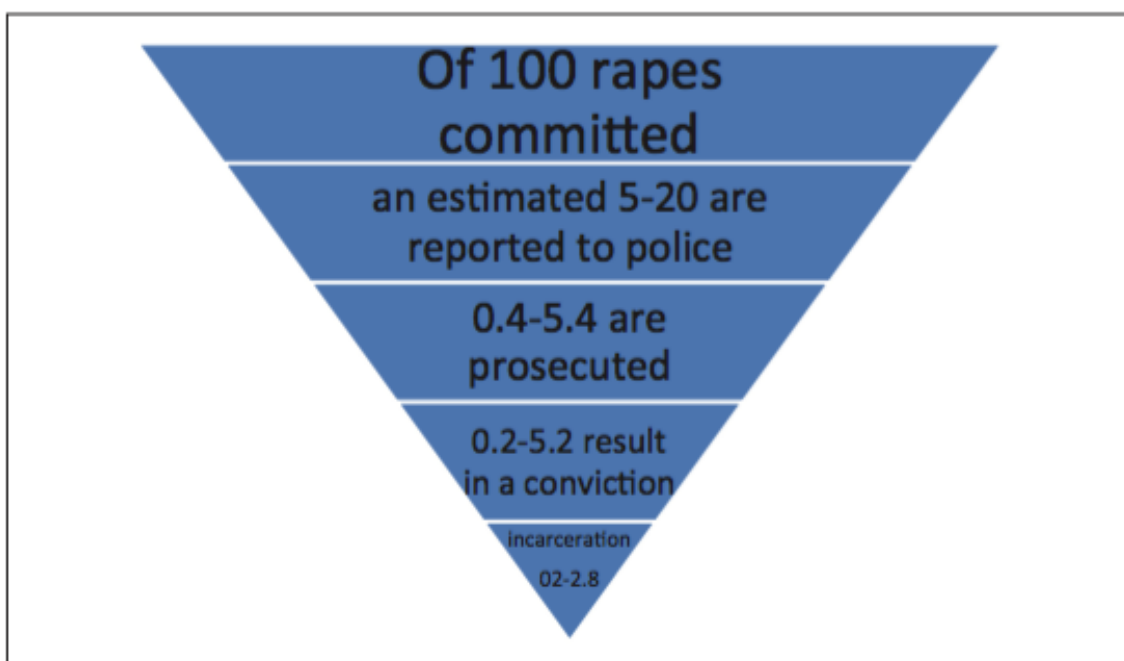

Figura 1. Desgast dels casos de violació en el sistema judicial penal. Estats Units, estimacions de diferents estudis. Font: Lonsway i Archambault, 2012.

3.1.3 Agressions sexuals

El desgast en les agressions sexuals ha estat descrit en diversos països,

⁵ La resta van ser Albània, Finlàndia, França, Alemanya, Islàndia, Itàlia, Països Baixos, Polònia, Romania, Suïssa, Turquia i Regne Unit.

⁶ Com es pretén amb el present treball.

⁷ S'hi presenten dues taxes de processament diferents: *persons (or cases) brought before a court by the prosecution service per output of persons (or cases) prosecuted (indictment ratio 1)*; i *persons (or cases) brought before a court by the prosecution service per suspects (or cases) known to the police (indictment ratio 2)*. Així mateix, s'hi presenten dues taxes de condemna diferents: *persons convicted (or cases leading to a conviction) per persons (or cases) brought before a court (conviction ratio 1)*; i *persons convicted (or cases leading to a conviction) per suspects (or cases) known to the police (conviction ratio 2)*.

principalment industrialitzats. A Anglaterra i Gal·les, per exemple, s'ha observat que el número d'agressions sexuals denunciades ha crescut durant les dues darreres dècades mentre que la taxa de condemna ha disminuït (Figura 2). Aquesta tendència s'ha observat també a Europa en general⁸.

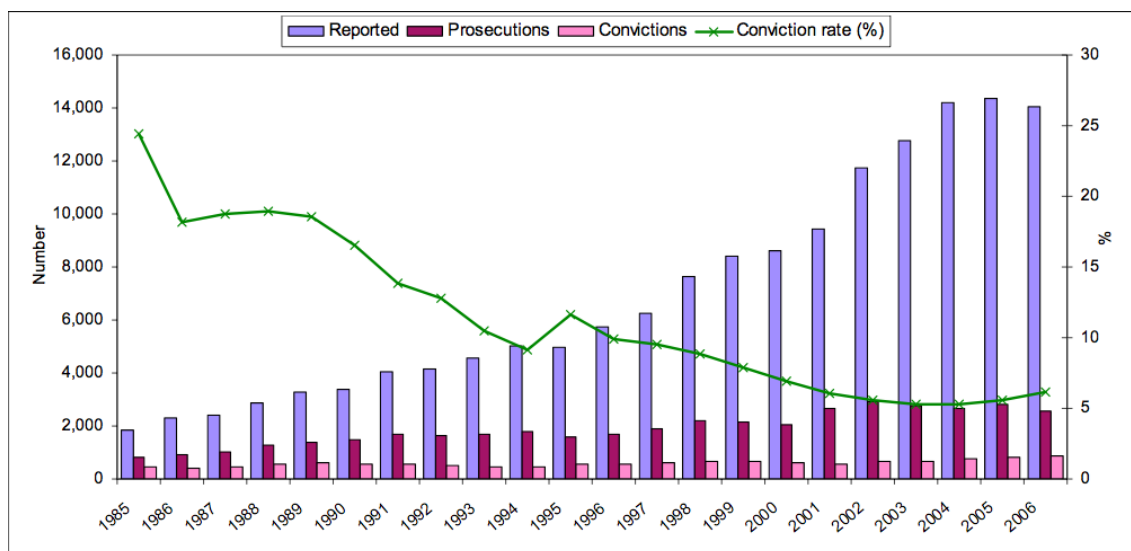

Figura 2. Número de denúncies, de judicis i de condemnes i taxa de condemna en delictes de violació. Anglaterra i Gal·les, 1985-2006. Font: Lovett i Kelly, 2009.

El treball de referència de Lovett i Kelly (2009), d'àmbit europeu, no va incloure malauradament Espanya⁹. Tot i així, és interessant destacar que mentre que en tots els països amb sistema acusatori s'hi va observar una baixa taxa de condemna, aquesta també es va demostrar en dos països amb sistema inquisitiu en el treball empíric (*case-tracking*). En efecte, es van reportar taxes de condemna del 4% a Bèlgica i del 8% a Portugal.

El desgast s'ha estudiat també en col·lectius específics, amb particular interès

⁸ Lovett i Kelly, 2009.

⁹ El treball va adreçar a 28 països europeus. En 3 d'ells (Croàcia, Eslovàquia i Espanya) les dades estadístiques nacionals de violacions remeses als investigadors "were so incomplete they have not been analysed".

pels col·lectius marginalitzats, com ara les treballadores sexuals¹⁰; en aquest darrer cas s'ha observat el resultat contraintuïtiu de què els casos de víctima treballadora sexual s'associen a més condemnes que la resta de casos de víctima femenina.

3.2 El procediment judicial penal a Espanya

En la següent exposició es prendrà com a delictes sexuals model el de violació, contemplat a l'article 179 del Codi Penal¹¹. Es realitza aquesta precisió perquè la pena prevista per aquest delictes imposa la seva tramitació com a procediment ordinari o sumari, el que exigeix un major número de passos processals per arribar a la sentència en comparació amb l'altre procediment penal possible per aquesta classe de delictes, el procediment abreujat. En tot cas, la gran majoria dels comentaris que a continuació s'expressaran són aplicables a tots dos procediments.

3.2.1 Inici del procediment

Les actuacions judicials relatives a delictes contra la llibertat i indemnitat sexual, en línies bàsiques i de manera general, poden començar mitjançant tres vies.

En primer lloc, mitjançant la pròpia denúncia de la víctima. Com es veurà més endavant, es tracta no només d'una forma material de transmissió de la *notitia criminis* a les autoritats judicials sinó, i sobretot, d'un requisit legal de

¹⁰ Lea SJ *et al*, 2016.

¹¹ Article redactat de conformitat amb l'article únic de la Llei orgànica 15/2003, de 25 de novembre, per la qual es modifica la Llei orgànica 10/1995, de 23 de novembre, del codi penal (BOE núm. 283, de 26 de novembre, isuplement en català núm. 24, d'1 de desembre): Quan l'agressió sexual consisteixi en accés carnal per via vaginal, anal o bucal, o introducció de membres corporals o objectes per alguna de les dues primeres vies, el responsable ha de ser castigat com a reu de violació amb la pena de presó de sis a 12 anys. Al seu torn, l'agressió sexual es troba definida a l'article 178: El que atempti contra la llibertat sexual d'una altra persona, utilitzant violència o intimidació, ha de ser castigat com a responsable d'agressió sexual amb la pena de presó d'un a cinc anys.

procedibilitat sense el qual no resulta possible procedir en aquesta classe de delictes¹².

En segon lloc, mitjançant la presentació del corresponent atestat policial davant del Jutjat, atestat que pot haver estat instruït a partir de múltiples supòsits: denúncia de la víctima, dels seus familiars o representants legals, de centres escolars, etc...

I finalment, mitjançant la comunicació remesa pels centres mèdics als òrgans jurisdiccionals a través de comunicats mèdics corresponents a actuacions facultatives en les que s'hagin observat indicis de la comissió de delictes sexuals.

Malgrat això, com ja s'ha adelantat, el legislador espanyol ha partit de la idea que aquests delictes han de considerar-se com a semipúblics, de manera que només poden tramitar-se causes judicials per delictes sexuals si existeix denúncia de la víctima, dels seus representants legals si aquesta fos menor o incapac, o del Ministeri Fiscal si la víctima és menor, incapac o persona desvalguda. D'aquesta manera es reconeix a la víctima, en atenció a la naturalesa essencialment íntima del bé jurídic protegit, una certa facultat de disposició sobre el procediment. No obstant, aquesta facultat de disposició resulta limitada, perquè únicament es refereix a l'activació de l'actuació judicial, i s'esgota en aquest moment, sense que compregui la facultat de posar fi al procediment judicial mitjançant el mecanisme del perdó, que es presenta així com irrellevant en aquests delictes¹³, malgrat que històricament si que s'atorgava tal eficàcia extintiva de la responsabilitat penal.

Tot això imposa, en conseqüència, que en aquells procediments judicials incoats a resultes de denúncies d'altres persones o institucions, o com a

¹² En virtut de l'article 201 del Codi Penal.

¹³ Veure l'article 201.3 del Codi Penal.

conseqüència d'un comunicat mèdic, ha de requerir-se també la denúncia de la persona agreujada. Aquesta exigència legal té dues conseqüències: per una banda, l'absència de denúncia pot suposar la impossibilitat directa d'incoació d'un procediment judicial en determinats casos; i per altra, incoada una causa sense la preceptiva denúncia, ha d'arxivar-se en el cas que finalment no es formalitzi o es tingui constància de la impossibilitat de la denúncia.

Precisament a conseqüència de la rellevància penal i social d'aquesta classe de conductes delictives, la nostra jurisprudència ha estat flexible a l'hora d'entendre verificada aquesta exigència legal, de manera que es pot arribar a admetre, per exemple, que existeix denúncia en aquell cas en què aquesta no s'hagi presentat formalment, però en el que es manifesti de forma expressa en declaració presa en seu d'instrucció a la víctima que aquesta vol la continuació del procediment penal contra el responsable o responsables del delictes.

3.2.2 Resolucions judicials inicials

Un cop rebuda la notícia de la presumpta comissió, el Jutjat d'instrucció pot adoptar alguna de les següents resolucions: per una banda, pot ordenar l'inici de la instrucció de la causa, mitjançant la pràctica de les diligències que estimi necessàries per a la comprovació de la comissió del delictes i de la seva autoria. O pot, en canvi, acordar l'arxiu per entendre que no existeix en aquest moment inicial cap indici. No obstant, aquesta segona opció no resulta freqüent perquè a la pràctica no es sol comptar amb els elements necessaris per a dictar-la en un moment tan embrionari de la tramitació de la causa.

3.2.3 Instrucció de la causa

En aquesta fase s'han de reunir les proves necessàries per decidir l'obertura del judici oral. Així, es rep declaració a l'investigat pels fets en el moment en el que sigui indiciàriament identificat, a la pròpia víctima, i als testimonis tant dels fets com d'algun altre extrem que resulti útil per a comprovar la realitat dels fets denunciats. Finalment, es practiquen les proves pericials que s'estimin

necessàries.

3.2.3.1 Declaració de l'investigat

Encara que la Llei no estableixi un ordre en quant a la pràctica de les proves sumarians, el més freqüent és que l'investigat tingui almenys dues oportunitats de declarar en fase d'instrucció.

Tractant-se de delictes molt greus, en els que les penes previstes legalment permeten presumir de forma raonable que existeix risc de substracció a l'acció de la justícia, el més normal és que un cop existeixen indicis sobre la responsabilitat d'una persona, es procedeixi a la seva detenció i posada a disposició judicial, normalment amb la finalitat immediata de decidir sobre el seu ingrés en presó provisional fins a la celebració del judici oral. En aquest moment, s'haurà d'interrogar al detingut per determinar l'existència d'indicis que justifiquin la continuació de la tramitació de la causa i, en conseqüència, la seva presó provisional. A més dels risc de substracció a l'acció de la justícia abans apuntat, també seran raons suficients per acordar la presó provisional la constatació de risc de reiteració delictiva –normalment fonamentada en l'existència d'antecedents penals per aquets delictes– o d'eliminació de proves de càrrec –pressions a testimonis, eliminació de vestigis biològics, etc...

Un cop completada l'instrucció, és freqüent que es citi novament a l'investigat per a què declari, oferint-li així la possibilitat de donar explicació a les proves incriminatòries que s'hagin pogut obtenir. En el Procediment Abreujat aquesta segona declaració no presenta cap especialitat formal, però en el Procediment Ordinari o Sumari aquesta segona declaració, anomenada declaració indagatòria, ha d'anar precedida d'un judici realitzat pel jutge instructor sobre l'existència d'indicis racionals de criminalitat, judici que es plasma a l'anomenada interlocutòria de processament. Encara que sembli que la Llei preveu que tant el processament com la indagatòria siguin els primers tràmits en l'instrucció d'un sumari, a la pràctica, per diversos motius processals,

aquests actes solen constituir els últims tràmits previs a la conclusió del sumari.

Malgrat l'exposat, s'ha de tenir present que tot això es practicarà sempre sota el prisma de dos drets de l'investigat: en primer lloc, el dret que constitucionalment l'ampara de guardar silenci i no prestar declaració davant totes o part de les preguntes que se li formulin (*nemo tenetur se ipsum*). I, en segon lloc, que té dret a que se li rebi declaració cada cop que ho sol·liciti¹⁴. A més s'ha d'afegir que en el nostre Dret la confessió de l'acusat no constitueix per si sola prova suficient per a la condemna, per la qual cosa un eventual reconeixement de fets realitzat en seu judicial no bastarà per a declarar conclosa la investigació, que haurà de completar-se amb totes les dades disponibles¹⁵.

3.2.3.2 Declaració de testimonis

No existeixen especialitats formals en les declaracions testificals rebudes en causes per delictes sexuals. Però farem una referència a aquells casos més freqüents en què la seva complicació els converteix en part d'aquest filtre processal a què fèiem referència:

3.2.3.2.1 Testimoni únic

La valoració de la declaració de la víctima com a prova de càrrec única, amb eficàcia suficient per a fonamentar per si sola un processament i fins i tot una sentència condemnatòria, no resulta sempre pacífica. És necessari conjugar la idea que els delictes sexuals solen cometre's en condicions de clandestinitat, cosa que impedeix normalment que existeixin altres testimonis presencials dels fets, així com l'ocasional presència d'una relació personal prèvia entre investigat i víctima, amb el dret a la presumpció a la innocència de l'investigat.

¹⁴ Tal com disposa l'article 400 de la Llei d'Enjudiciament Criminal.

¹⁵ Veure l'article 406 de la Llei d'Enjudiciament Criminal.

En conseqüència, el Tribunal Suprem concedeix a aquesta única prova virtualitat suficient per a la condemna només en el cas que concorrin els següents requisits: persistència i coherència a l'incriminació, corroboració de les manifestacions de la víctima per elements no nuclears però sí perifèrics al fet criminal, i finalment l'absència d'elements d'inversemblança subjectiva en el testimoni. La constatació d'una enemistat prèvia per altres motius entre víctima i investigat, per exemple, impediria apreciar en les manifestacions de la primera la credibilitat necessària per a entendre acreditats els fets. Com a exemple d'aquesta doctrina podem veure la Sentència del Tribunal Suprem 480/2012, de 29 de maig¹⁶.

¹⁶ *Hi diu: "La STS. 625/2010 de 6.7 tiene declarado, recogiendo reiterada jurisprudencia que la declaración de la víctima es una actividad probatoria hábil en principio, para enervar el derecho fundamental a la presunción de inocencia. Encuadrable en la prueba testifical, su valoración corresponde al Tribunal de instancia que con creencia de los principios que rigen la realización del juicio y la práctica de la prueba oye lo que los testigos deponen sobre hechos percibidos sensorialmente. Elemento esencial para esa valoración es la inmediatez a través de la cual el tribunal de instancia forma su convicción, no sólo por lo que el testigo ha dicho, sino también su disposición, las reacciones que sus afirmaciones provocan en otras personas, la seguridad que transmite, en definitiva, todo lo que rodea una declaración y que la hace creíble, o no, para formar una convicción judicial.*

La credibilidad de la víctima es un apartado difícil de valorar por la Sala de casación, pues no ha presenciado esa prueba pero en su función revisora de la valoración de la prueba puede valorar la suficiencia de la misma y el sentido de cargo que tiene, así como sobre la racionalidad de la convicción manifestada por el tribunal sentenciador de instancia. Por ello el testimonio de la víctima cuando se erige en prueba de cargo, como normalmente sucede en hechos como el enjuiciado, está sujeto a la hora de su valoración a unos criterios, que no exigencias (STS. 15.4.2004), como son los de ausencia de incredulidad, verosimilitud del testimonio y persistencia en la incriminación.

A) Respecto al criterio de la incredulidad tiene, como señala la sentencia de 23 de septiembre de 2004 dos aspectos subjetivos relevantes:

a) Las propias características físicas o psicoorgánicas, en las que se ha de valorar su grado de desarrollo y madurez, y la incidencia que en la credibilidad de sus afirmaciones pueden tener algunas veces ciertos trastornos mentales o enfermedades como el alcoholismo o la drogadicción.

b) La inexistencia de móviles espurios que pudieran resultar bien de las tendencias fantasiosas o fabuladoras de la víctima, como un posible motivo impulsor de sus declaraciones, o bien de las previas relaciones acusado-víctima, denotativas de móviles de odio o de resentimiento, venganza o enemistad, que enturbien la sinceridad de la declaración haciendo dudosa su credibilidad, y creando un estado de incertidumbre y fundada sospecha incompatible con la formación de una convicción inculpativa sobre bases firmes; pero sin olvidar también que aunque todo denunciante puede tener interés en la condena del denunciado, no por ello se elimina de manera categórica el valor de sus afirmaciones, pues a nadie se le escapa, dicen las SSTs. 19.12.2005 y 23.5.2006, que cuando se comete un delito en el que aparecen

enemistados autor y víctima, puede ocurrir que las declaraciones de esta última tengan que resultar verosímiles por las concretas circunstancias del caso. Es decir la concurrencia de alguna circunstancia de resentimiento, venganza, enemistad o cualquier otro motivo ético y moralmente inadmisibles es solamente una llamada de atención para realizar un filtro cuidadoso de sus declaraciones, no pudiéndose descartar aquellas que, aún teniendo estas características, tienen solidez, firmeza y veracidad objetiva. Es por cuanto si bien el principio de presunción de inocencia impone en todo análisis fáctico partir de la inocencia del acusado, que debe ser desvirtuada fuera de toda duda razonable por la prueba aportada por la acusación, si dicha prueba consiste en el propio testimonio de la víctima, una máxima común de experiencia le otorga validez cuando no existe razón alguna que pudiese explicar la formulación de la denuncia contra persona determinada, ajena al denunciante, que no sea la realidad de lo denunciado.

B) Por lo que a la verosimilitud del testimonio se refiere y siguiendo las pautas de la citada sentencia de 23 de septiembre de 2004, aquella, la verosimilitud, debe estar basada en la lógica de su declaración y el suplementario apoyo de datos objetivos. Esto supone:

a) La declaración de la víctima ha de ser lógica en sí misma, o sea no contraria a las reglas de la lógica vulgar o de la común experiencia, lo que exige valorar si su versión es o no insólita, u objetivamente inverosímil por su propio contenido.

b) La declaración de la víctima ha de estar rodeada de corroboraciones periféricas de carácter objetivo obrantes en el proceso; lo que significa que el propio hecho de la existencia del delito esté apoyado en algún dato añadido a la pura manifestación subjetiva de la víctima (Sentencias de 5 de junio de 1992; 11 de octubre de 1995; 17 de abril y 13 de mayo de 1996; y 29 de diciembre de 1997). Exigencia que, sin embargo habrá de ponderarse adecuadamente en delitos que no dejan huellas o vestigios materiales de su perpetración (art. 330 LECrim, LA LEY 1/1882), puesto que, como señala la sentencia de 12 de julio de 1996, el hecho de que en ocasiones el dato corroborante no pueda ser contrastado no desvirtúa el testimonio si la imposibilidad de la comprobación se justifica en virtud de las circunstancias concurrentes en el hecho. Los datos objetivos de corroboración pueden ser muy diversos: lesiones en delitos que ordinariamente las producen; manifestaciones de otras personas sobre hechos o datos que sin ser propiamente el hecho delictivo atañen a algún aspecto fáctico cuya comprobación contribuya a la verosimilitud del testimonio de la víctima; periciales sobre extremos o aspectos de igual valor corroborante; etcétera.

C) Por último, en lo que se refiere a la persistencia en la incriminación, y siguiendo la doctrina de la repetida sentencia, supone:

a) Ausencia de modificaciones esenciales en las sucesivas declaraciones prestadas por la víctima sin contradecirse ni desdecirse. Se trata de una persistencia material en la incriminación, valorable «no en un aspecto meramente formal de repetición de un disco o lección aprendida, sino en su constancia sustancial de las diversas declaraciones » (Sentencia de 18 de junio de 1998), narrándolos con las particularidades y detalles que cualquier persona en sus mismas circunstancias sería capaz de relatar.

b) Coherencia o ausencia de contradicciones, manteniendo el relato la necesaria conexión lógica entre sus diversas partes.

En todo caso los indicados criterios no son condiciones objetivas de validez de la prueba sino parámetros a que ha de someterse la valoración del testimonio de la víctima, delimitando el cauce por el que ha de discurrir una valoración verdaderamente razonable y controlable así casacionalmente a la luz de las exigencias que estos factores de razonabilidad valorativos representen.

Por ello -como decíamos en las SSTs. 10.7.2007 Y 20.7.2006- la continuidad, coherencia y persistencia en la aportación de datos o elementos inculpatorios, no exige que los diversos testimonios sean absolutamente coincidentes, bastando con que se ajusten a una línea uniforme de la que se pueda extraer, al margen de posibles matizaciones e imprecisiones, una

Resulta evident, per tant, que en aquestes ocasions, la immediació, és a dir, la percepció directa pel tribunal de la declaració de la víctima, constituïrà un element indispensable per prendre una decisió. En ocasions, aquesta percepció es pot veure auxiliada per una prova pericial psicològica on es dictamini sobre la seva credibilitat o grau de fabulació de la testimoni, però la veritat és que, excepte quan concurreixen circumstàncies especials –com per exemple en el cas de víctimes menors d’edat– aquestes conclusions pericials no poden substituir al que constitueix facultat sobirana del tribunal enjudiciador o del jutge instructor, és a dir, la valoració de la prova necessària per dictar sentència o la interlocutòria de processament.

3.2.3.2.2 Testimonis menors d’edat

En els casos de víctima menor de edat sí que existeixen determinades especialitats formals, que tracten de garantir per una banda que l’efecte traumàtic de les seves declaracions sigui el mínim possible, és a dir, evitar l’anomenada victimització secundària sense per això perdre element de càrrec imprescindible per a la condemna; i per altra banda, el rigorós respecte al dret de l’investigat a la tutela judicial efectiva.

Tal como disposa l’article 433 de la Llei d’Enjudiciament Criminal “tota declaració d’un menor podrà realitzar-se davant experts i sempre en presència del Ministeri Fiscal. Qui exerceixi la pàtria potestat, tutela o guarda legal del menor podran estar presents, excepte que siguin imputats o el Jutge, excepcionalment i de forma motivada, acordi el contrari. El Jutge podrà acordar la gravació de la declaració”. I per a l’acte de judici oral, l’article 707 de la

base sólida y homogénea que constituye un referente reiterado y constante que esté presente en todas las manifestaciones.

c) Concreción en la declaración que ha de hacerse sin ambigüedades, generalidades o vaguedades. Es valorable que especifique y concrete con precisión los hechos.”

mateixa Llei estableix que : “[...] La declaració dels testimonis menors d’edat es portarà a terme evitant la confrontació visual dels menors amb l’inculpat, fent servir a tal fi qualsevol mitjà tècnic que faci possible la pràctica d’aquesta prova.”

Aquest marc legal permet, per una banda, que la declaració del menor – exploració– ni tal sols precisi de la presència immediata i probablement intimidatòria per aquest de les parts. És pràctica habitual que l’exploració es porti a terme només pels pèrits psicòlegs adscrits a l’Administració de Justícia, que reben de l’instructor –que es troba junt amb el Fiscal i les parts en un lloc fora del camp visual del menor– les preguntes que s’estimin pertinents i les transmeten al menor en unes condicions de serenitat i confiança que faciliten la resposta més completa i fiable.

I, en segon lloc, també permet que es pugui acordar la reproducció de la gravació de la diligència sumarial i que substitueixi a l’exploració del menor a l’acte del judici oral¹⁷, però amb les degudes precaucions. Així, la Sentència del Tribunal Suprem 19/2013, de 9 de gener, adverteix que *“con carácter general puede afirmarse la conveniencia de que esos preceptos, marcados por la nota de la excepcionalidad, no se conviertan en un expediente rutinario puesto al servicio del injustificado sacrificio de los principios de inmediación y contradicción, así como del derecho de defensa. Ni esos artículos ni los principios que informan y legitiman el ejercicio de la función jurisdiccional, autorizan un enunciado conforme al cual los menores de edad, víctimas de abusos sexuales, han de ser sustraídos al interrogatorio cruzado de las partes, haciendo de su presencia en el plenario un acto voluntario, prescindible y sujeto a la decisión unilateral de cualquier experto. El enjuiciamiento de los agresores sexuales de la infancia no degrada el nivel de exigencia de las*

¹⁷ Així ho ha admès el Tribunal Constitucional mitjançant la seva sentència 206/2003, d’1 de desembre.

garantías propias del proceso penal. Cuestión distinta es que la presencia de otros valores también protegidos constitucionalmente, lleve al órgano decisorio a un esfuerzo de ponderación para que, sin sacrificar aquellos derechos, acomode su significado a las singularidades del caso concreto.”

Un cop presa la decisió, l'eficàcia probatòria d'allò practicat a instrucció depen de les següents condicions, que persegueixen, com s'ha dit, tractar de conjugar l'esbrinament de la veritat material, la protecció psicològica del menor i els drets del justiciable, i que es resumeixen a la Sentència del Tribunal Suprem 470/2013, de 5 de juny, segons la qual *“la garantía y certeza del testimonio, proviene de haberse realizado a presencia judicial y bajo la fe del Secretario. La contradicción y el derecho de defensa se han garantizado mediante la intervención de los letrados en la declaración sumarial y el visionado en el acto del juicio, con posibilidad de la defensa de cuestionar su contenido en relación con el conjunto de las pruebas practicadas en el juicio. Es el Tribunal sentenciador el que debe valorar su credibilidad, atendiendo a la coherencia interna y externa de las declaraciones, a los elementos periféricos que puedan reforzarlas y al contraste con el resto de las pruebas practicadas.”*

3.2.3.2.3 Declaracions de majors d'edat

No ofereixen particularitats respecte a les víctimes d'altres delictes. No obstant, la naturalesa especialment íntima del bé jurídic protegit i, sobretot, el gravíssim atemptat per a la integritat moral –quan no també física i psíquica– que suposa per a les víctimes exigeix un tractament especialment curós i respectuós. Més endavant veurem les condicions establertes per aquesta causa per a les declaracions vertides a l'acte del judici oral, però en quant a la fase d'instrucció, la Llei 4/2015, de l'Estatut de la Víctima, a l'article 25, disposa que “durant la fase d'investigació podran ser adoptades les següents mesures per a la protecció de les víctimes:

a) Que se'ls rebi declaració a dependències especialment concebudes o

adaptades a tal fin.

b) Que se'ls rebi declaració per professionals que hagin rebut una formació especial per a reduir o limitar perjudicis a la víctima, o amb la seva ajuda.

c) Que totes les preses de declaració a una mateixa víctima li siguin realitzades per la mateixa persona, excepte que això pugui perjudicar de forma rellevant el desenvolupament del procés o s'hagi de prendre declaració directament per un Jutge o un Fiscal.”

3.2.3.3 Proves pericials

En l'àmbit dels delictes sexuals, existeixen unes diligències pericials que adquireixen una particular rellevància.

3.2.3.3.1 Pericials biològiques

Es tracta de la comparació dels perfils genètics obtinguts tant del cos i efectes personals de la víctima com dels sospitosos de ser els autors dels delictes. L'eficàcia probatòria d'aquestes proves és d'una contundència difícilment rebatible en aquells casos en els que es denuncia l'autoria d'una persona desconeguda per a la víctima, així com en tots aquells casos en què l'investigat negui en les seves declaracions haver mantingut relacions sexuals amb la víctima. Resulta tal la seva eficàcia que en nombrosos casos ocasiona l'arxiu de les actuacions, ja sigui directament pel Jutge d'instrucció si no s'ha incoat procediment sumari, ja sigui pel propi Tribunal un cop conclós el sumari.

No obstant, i sense entrar en profunditat en aquesta qüestió, existeixen qüestions formals que poden afectar directament no a la eficàcia probatòria d'aquestes proves, sinó a la seva pròpia possibilitat de valoració a sentència. Aspectes sobre la necessitat de presència de lletrat o del detingut quan es presta el consentiment a la presa de mostres o les conseqüències legals de la negativa a tal presa de mostres afecten lògicament al dret a la tutela judicial

efectiva i prohibició d'indefensió que ampara a tot investigat, per la qual cosa qualsevol acció irrespectuosa amn l'actual interpretació de tal dret pot implicar la nul·litat de la prova, així com la del conjunt probatori que s'obtingui a partir de la mateixa. A l'actualitat la primera qüestió ha de resoldre's de forma positiva, donat que segons l'Acord no jurisdiccional del Ple de la Sala Segona del Tribunal Suprem de 24 de setembre de 2014, *“la toma biológica de muestras para la práctica de la prueba de ADN con el consentimiento del imputado, necesita la asistencia de letrado cuando el imputado se encuentre detenido y en su defecto autorización judicial.”*

En quant a la segona qüestió, arran de la reforma operada per la Llei 13/2015, de 5 d'octubre, en l'article 520.6,d) de la Llei d'Enjudiciament Criminal s'estableix que “si el detingut s'oposés a la recollida de les mostres mitjançant frotis bucal, d'acord amb les previsions de la Llei Orgànica 10/2007, de 8 d'octubre, reguladora de la base de dades policial sobre identificadors obtinguts a partir de l'ADN, el jutge d'instrucció, a instància de la Policia Judicial o del Ministeri Fiscal, podrà imposar l'execució forçosa de tal diligència mitjançant el recurs a les mesures coactives mínimes indispensables, que hauran de ser proporcionades a les circumstàncies del cas i respectuoses amb la seva dignitat”. Es tracta d'una qüestió que dista de ser resolta a la jurisprudència, però que revesteix una importància cabdal, per quant, fins la reforma, i malgrat postures en contra de determinats sectors doctrinals, la negativa a la presa de mostres només podia comportar una imputació per un delictes de desobediència i la valoració de tal negativa com indicatiu de càrrec, sempre sota unes riguroses condicions. Però tot això resultava un risc perfectament assumible per a l'investigat si s'evitava l'obtenció d'una prova, como s'ha dit, difícilment contestable.

3.2.3.3.2 Pericials toxicològiques

Són diligències pericials d'evident transcendència en casos de denúncies per abusos sexuals comesos sota submissió química, però d'eficàcia sempre

condicionada a la prontitud de la presa de mostres i a la recerca concreta dels serveis mèdics de la substància proporcionada a la víctima. Per això, si un o altre aspecte deixa de concórrer, difícilment podrà acreditar-se l'absència de consentiment que caracteritza aquestes conductes.

3.2.3.3.3 Pericials psicològiques

Aquestes pericials tenen per objecte tant determinar les conseqüències psicològiques i/o psiquiàtriques del delictes com, com ja s'apuntava abans, facilitar al tribunal dades rellevants sobre la versemblança de les manifestacions de la víctima. Així mateix, aquestes pericials també poden contenir un informe essencial per al tribunal sobre la conveniència de què la víctima declari o no en el plenari, informe que serà tingut en compte per acordar la reproducció de la prova testifical que s'hagi preconstituït, en el seu cas, en substitució de la declaració testifical presencial de la víctima en el plenari.

3.2.3.3.4 Pericials Medicoforenses

Ateses les diferents variants comissives d'aquesta classe de delictes, l'exploració i dictamen medicoforense sobre la víctima és essencial. Així, la presència de vestigis objectius de violència física evidencia no només l'existència de lesions i el seu corresponent efecte indemnizatori, sinó que també constitueix un element de convicció de gran eficàcia probatòria. Sense perjudici de la possible concurrència d'un trencament afegit per a la integritat física o psíquica de la víctima susceptible d'una qualificació penal independent.

3.2.4 Fi de la instrucció

En aquest moment processal, l'òrgan instructor té varies alternatives.

Si es tracta d'un procediment abreujat, prèvia formulació d'escrits de conclusions provisionals o de petició de sobreseïment de les parts, el jutge

instructor pot acordar l'obertura del judici oral davant el Jutjat Penal o l'Audiència Provincial, o l'arxiu o sobreseïment de la causa pels motius que veurem a continuació.

Si es tracta d'un procediment sumari per tenir previstos els fets una pena superior als nou anys de presó, si el jutge instructor ha assolit la convicció que existeixen indicis de criminalitat contra una persona, i ha dictat la corresponent interlocutòria, declararà conclòs el sumari i el remetrà a l'Audiència competent per al seu enjudiciament. Si no ha arribat a aquesta convicció, en estar vedada la possibilitat d'arxivar un sumari, el declararà conclòs sense processament, i el remetrà a l'Audiència. En tots dos casos, l'Audiència, després d'escoltar a les parts, decidirà si procedeix l'apertura de judici oral o l'arxiu de les actuacions en els casos que es veuran, essent aquest segon supòsit el més comú en el cas que s'hagi rebut el sumari conclòs sense processament.

3.2.5 Arxivament

Aquesta resolució pot consistir en qualsevol dels següents pronunciaments:

3.2.5.1 Acordar l'arxivament o sobreseïment lliure de les actuacions

Aquesta decisió, que suposa la conclusió definitiva del procediment penal, i que es troba amparada pel que disposa l'article 637 de la Llei d'Enjudiciament Criminal, s'ha de dictar en el cas que no existeixin indicis racionals de la comissió d'un delicte, els fets denunciats no siguin constitutius d'infracció penal, o existeixi alguna causa d'exempció de la responsabilitat criminal. Aquesta decisió no és freqüent en casos de denúncies per delictes sexuals, ja que per una banda de la pròpia naturalesa dels fets denunciats resulta evident la tipicitat del fets, i per altra banda, la declaració de la víctima revesteix la suficient transcendència com per constituir un indicati racional de la comissió del delicte, el que impedeix l'arxiu de les actuacions *ab initio*, sense perjudici de la valoració que se li atribueixi en moments posteriors del procediment.

3.2.5.2 Acordar el sobreseïment provisional de les actuacions

Aquesta resolució no té caràcter definitiu, tota vegada que l'aparició de nous models de prova sobre l'autoria o la comissió del delictes suposaria la reapertura de les actuacions judicials. Segons l'article 641 de la Llei d'Enjudiciament Criminal, es pot dictar per dues raons:

3.2.5.2.1 Per manca de prova del fet denunciat

En quant als delictes sexuals, és freqüent la concurrència dels mateixos motius pels que s'assoleix tal conclusió, si bé no existeix unanimitat en el seu tractament processal, per quant la determinació de l'absència de prova pot fer-se tant en els moments inicials de la tramitació de la causa com en la pròpia sentència. Que ocorri en un moment o en un altre dependrà de l'eficàcia probatòria que els elements de càrrec obrants a les actuacions tingui en la convicció del jutge instructor i les acusacions. No obstant, i encara que pot resultar obvi, ha d'assenyalar-se que no es requereix igual grau de contundència a la prova per a decidir la continuació de la tramitació de la causa o fins i tot l'obertura de judici oral que per a desvirtuar la presumpció d'innocència que ampara tot acusat permetent en conseqüència el dictat d'una sentència condemnatòria.

Així, es podrien incardinar en aquest motiu els casos de sumissió química en els que la víctima del delictes manifesta haver estat intoxicada mitjançant l'ús d'alguna substància, suposant que en el conseqüent estat d'intoxicació fos va ser objecte d'una relació sexual inconscientada que no recorda. Així mateis, els casos en què no existeixi cap vestigi de la relació sexual inconscientada, com com podrien ser lesions físiques o psíquiques en la víctima.

També podrien incloure-s'hi els casos de delictes presumptament comesos en el si d'una relació familiar existent entre autor i víctima, si bé en aquests supòsits el més freqüent és que sigui al judici oral on en acte únic i amb immediació i contradicció es valori de forma conjunta si la presència del previ

vinde familiar o sentimental pot afectar la versemblança de les manifestacions de la víctima. I és així perquè lògicament la mera constatació durant l'instrucció de la causa de l'existència d'aquesta relació no hauria de constituir motiu per a l'arxiu.

3.1.5.2.2 Per manca de prova de l'autoria del delicte

Es tracta de supòsit evident en casos d'absència de coneixement per la víctima de la identitat del seu agressor, sense que a més s'acrediti la presència d'altres vestigis identificadors, com ara l'existència d'un perfil genètic de l'autor en el cos, roba o objectes personals de la víctima.

En relació amb aquesta qüestió s'ha introduït una reforma molt rellevant a efectes estadístics generals mitjançant la Llei 41/2015, de 5 d'octubre, de modificació de la Llei d'Enjudiciament Criminal per a l'agilització de la justícia penal i l'enfortiment de les garanties processals, ja que es modifica l'article 274 relatiu a l'obligació de la policia judicial de remetre a l'autoritat judicial els atestats establint que "quan no existeixi autor conegut del delicte la Policia Judicial conservarà l'atestat a disposició del Ministeri Fiscal i de l'autoritat, sense enviar-los-el". No obstant, el mateix precepte exclou l'aplicació d'aquesta norma a una sèrie de delictes, entre els que es troben els delictes contra la llibertat i indemnitat sexuals.

3.2.6 Possibilitats de recurs contra l'arxivament

Davant les anteriors resolucions, les persones afectadas poden formular el corresponent recurs, sigui d'apel·lació o de cassació segons el procediment seguit. Al respecte, s'ha d'assenyalar que els denunciants han vist reforçades les seves facultats de coneixement i reacció davant les decisions judicials mitjançant la Llei 4/2015, de 27 d'abril, de l'Estatut de la Víctima. Així, l'actual article 779.1,1^a de la Llei d'Enjudiciament Criminal, relatiu al procediment abreujat, disposa que la resolució judicial per la que s'acordi el sobreseïment de la causa per no ser el fet constitutiu de delicte, no resulta acreditat o no hi

hagués autor desconegut “serà comunicada a les víctimes del delictes, a l’adreça de correu electrònic i, en el seu defecte, direcció postal o domicili que haguessin designat a la sol·licitud prevista a l’article 5.1.m) de la Llei de l’Estatut de la Víctima”. I aquestes persones poden, encara que no estiguin personades com a part a la causa, presentar recurs de reforma contra aquesta interlocutòria en el termini de vint dies, segons disposen el mateix article i l’article 12 de la Ley 4/2015.

Com passa a la totalitat dels procediments penals, excepte aquells seguits per delictes de caràcter privat –injúries a particulars o calúmnies–, també pot formular recurs contra l’arxiu o sobreseïment el Ministeri Fiscal, en compliment de la seva obligació constitucional de defensa del principi de legalitat i salvaguarda dels drets fonamentals dels ciutadans.

3.2.7 Judici oral i sentència

Si del que es tracta és de qüestionar la valoració de la prova practicada davant del tribunal, les possibilitats actuals de recurs contra una sentència dictada en primera instància són molt limitades –sobretot, en el cas de sentències absolutòries. La immediació i la contradicció de què disposa l’òrgan judicial sentenciador fan que la facultat de valoració de la prova resulti una facultat soberana inatacable, i que per tant no pugui ser substituïda per una nova valoració realitzada pels tribunals que coneguin el recurs interposat contra la sentència, excepte casos excepcionals de manifesta arbitrarietat o irracionalitat de la decisió. Per altra banda, en aquest darrer cas, la conseqüència jurídica després de la referida reforma de l’any 2015 serà la nul·litat del judici o de la sentència, però no la seva renovació per dictar una sentència condemnatòria.

En aquesta fase hi ha dues qüestions a tractar: per una banda, les especialitats formals de la pràctica de la prova, que poden afectar lògicament a la seva percepció i valoració i conduir al dictat d’una sentència absolutòria per motius diferents als propis dels judicis per una altre classe de delictes, i per altra banda

els motius d'absolució més característics.

3.2.7.1 Especialitats formals

No existeixen especialitats processals concretes, però tal com succeïa a la instrucció, sí que són pròpies d'aquesta classe d'enjudiciaments determinades formes, dirigides totes elles a la protecció de la dignitat i eficàcia del testimoni de la víctima, sempre amb l'inexcusable dret a la defensa de l'acusat.

Així, la Llei de l'Estatut de la Víctima, a l'article 25, estableix que "durant la fase d'enjudiciament podran ser adoptades, de conformitat amb el que disposa la Llei d'Enjudiciament Criminal, les següents mesures per a la protecció de les víctimes:

a) Mesures que eviten el contacte visual entre la víctima i el suposat autor dels fets, fins i tot durant la pràctica de la prova, de manera que es podran fer servir tecnologies de la comunicació.

b) Mesures per a garantir que la víctima pugui ser escoltada sense estar present a la sala de vistes, mitjançant l'utilització de tecnologies de la comunicació adequades.

c) Mesures per a evitar que es formulin preguntes relatives a la vida privada de la víctima que no tinguin rellevància amb el fet delictiu enjudiciat, excepte que el Jutge o Tribunal considerin excepcionalment que hagin de ser contestades per a valorar adequadament els fets o la credibilitat de la declaració de la víctima.

d) Celebració de la vista oral sense presència de públic. En aquests casos, el Jutge o el President del Tribunal podrà autoritzar, no obstant, la presència de persones que acreditin un especial interès a la causa.

Les mesures a què es refereixen les lletres a) i c) també podran ser adoptades

durant la fase d'investigació.

3. Així mateix, també podrà acordar-se, per a la protecció de les víctimes, l'adopció d'alguna o algunes de les mesures de protecció a què es refereix l'article 2 de la Llei Orgànica 19/1994, de 23 de desembre, de protecció a testimonis i pèrits en causes criminals" (referents a l'ocultació de l'identitat o dades de la víctima, protecció policial, canvi d'identitat, etc...).

S'ha d'afegir la ja esmentada especialitat relativa a la reproducció en el plenari de la prova preconstituïda en substitució de la declaració testifical directa de la víctima, obligada quan aquesta és menor.

En tots dos casos, lògicament, la restricció de dades aportades al judici com a conseqüència d'aquestes mesures no ha d'afectar al degut coneixement per l'acusat de tots aquells elements necessaris per a un suficient dret a la defensa.

3.2.7.2 Valoració de la prova

Al llarg de les anteriors línies ja s'han anat exposant els diferents motius de "desgast" d'aquestes causes, motius que poden aparèixer també a les sentències. És cert que les causes d'absolució poden ser comunes a les que s'observen en altres classes de delictes, com podria ser el cas de nul·litat de la prova pericial biològica per incompliment d'alguna garantia legal que produeixi la indefensió de l'acusat, per exemple. Però ja hem vist les peculiaritats probatòries que presenten els procediments per delictes sexuals, que s'accentuen en el moment de la celebració del judici oral i el dictat de la sentència.

Aquí hem de recordar la idea apuntada abans de què l'eficàcia dels mitjans de prova ha de ser superior en el plenari que durant la instrucció de la causa. Per tant, el que en un estat embrionari de la investigació pot resultar suficient per acordar la continuació de la tramitació del procediment en el seu corresponent

moment processal, o fins i tot per acordar la presó provisional del llavors investigat, pot no bastar per assolir l'estat de convicció necessari per entendre definitivament enervada la presumpció d'innocència de tot acusat en el moment de dictar-se sentència.

Per això, les diferents raons ja apuntades per no considerar acreditats els fets o l'autoria dels mateixos es presenten en aquest moment d'una forma encara més nítida i concloent. L'existència de dubtes en quant a la versemblança subjectiva de les declaracions de víctimes degudes a la justificació probatòria de qualsevol classe de relació amb la persona acusada o de qualsevol altra causa d'enemistat, que la víctima s'aculli a la dispensa de declarar prevista a l'article 416 de la Llei d'Enjudiciament Criminal quan existeixi alguna de les relacions de parentiu que s'hi contempla amb l'acusat, o les lògiques dificultats per l'obtenció d'una declaració serena i completa de la víctima en aquells casos en què no existeixi una declaració preconstituïda, amb més raó si es tracta d'una víctima menor d'edat, són qüestions que, si bé van poder ser eludides a la instrucció, cobren tota la seva força a l'acte de judici oral podent dur finalment a l'absolució.

Únicament es destacarà que resulta singularment complicat el cas en el que, com a prova de càrrec, existeix únicament la declaració de la víctima. En aquests casos seran d'aplicació les regles jurisprudencials anteriorment explicades, en quant a l'exigència de versemblança, persistència i corroboració perifèrica de la declaració, però no pot obviar-se la rellevància de les característiques personals de la testimoni i de la credibilitat subjectiva que presenti en les seves manifestacions en el propi plenari, que en molts casos serà determinant per al pronunciament judicial.

I això duu a la conclusió de què el rigorós respecte a totes les garanties que per als drets de les víctimes s'han anat incorporant al nostre ordenament jurídic no només revesteix una importància cabdal per salvaguardar la integritat dels seus drets fonamentals, sinó que és també essencial per assegurar que tota la

informació precisa arribi al tribunal en las condicions òptimes perquè pugui decidir de manera plenament fundada.

3.3 L'impacte de les dades medicoforenses

Els estudis dissenyats específicament per valorar la relació entre les troballes medicoforenses i els resultats judicials són escassos.

En la revisió de DuMont i White (2007) se'n van identificar 13 d'aquest tipus, tots ells retrospectius, amb limitacions importants i amb diferències metodològiques que en dificulten la comparació. En tots els estudis hi havia un desgast elevat i tots havien estat duts a terme en països industrialitzats (Canadà, Dinamarca, Estats Units, Finlàndia i Noruega). En alguns d'aquests estudis es va observar una associació positiva estadísticament significativa entre el resultat judicial (incloent la condemna) i la presència de lesions físiques o anogenitals, o l'obtenció de mostres per al laboratori. Cap estudi no va demostrar, en canvi, una associació entre la condemna i la presència de lesions psíquiques o la detecció de restes de semen.

Hi ha hagut estudis posteriors que han enriquit els coneixements en la matèria, en conjunt en la línia d'observar una associació feble o fins i tot absent entre les troballes medicoforenses i els resultats judicials¹⁸. El treball d'Ingemann-Hansen (2008), per exemple, va revisar les 307 al·legacions de violència sexual denunciades a la policia d'Aarhus (Dinamarca) entre els anys 1999 i 2004. En total, el 19% dels casos van resultar en una condemna. El 78% de les víctimes van presentar lesions físiques i el 19% lesions anogenitals. Es van detectar restes de semen en el 30% dels casos estudiats. Cap d'aquestes variables medicoforenses no van estar associades amb el resultat del procediment judicial.

¹⁸ Veure Ingemann-Hansen *et al*, 2008; Johnson *et al*, 2012; Peterson *et al*, 2013; Quadara *et al*, 2013; Saint-Martin *et al*, 2013.

4. Hipòtesis

La hipòtesi de partida en relació a la taxa de condemna és que aquesta sigui d'una magnitud mitjana, a semblança del que s'ha descrit en altres països europeus amb un sistema penal inquisitiu.

Pel que fa a la relació entre el resultat de la intervenció medicoforenses i el del procediment judicial, la hipòtesi és que s'observi alguna relació, però poc forta, entre troballes medicoforenses positives i la taxa de condemna.

5. Metodologia¹⁹

5.1 Disseny de l'estudi

Estudi retrospectiu descriptiu dels procediments judicials amb intervenció del servei medicoforens de guàrdia de Barcelona ciutat iniciats arran de la comunicació, per part d'un servei d'urgències hospitalari, d'assistència per agressió sexual a una persona major de 18 anys d'edat, de l'1 de gener de 2011 al 31 de desembre de 2012. Font de les dades: arxiu del Servei de Clínica Medicoforens de l'Institut de Medicina Legal i Ciències Forenses de Catalunya i òrgans judicials.

Unitat d'anàlisi: procediment judicial i una víctima per procediment judicial. En cas de més d'una víctima en un mateix procediment, s'ha seleccionat a l'atzar una de sola. Criteri d'inclusió: cas enregistrat al Servei de Clínica Medicoforens de l'Institut de Medicina Legal i Ciències Forenses de Catalunya. Criteris d'exclusió: víctima menor de 18 anys d'edat, manca de raó vàlida per sospitar agressió sexual, presumptes fets esdevinguts fora del partit judicial de Barcelona ciutat, o manca de dades judicials.

5.2 Variables d'estudi

Cada víctima va ser avaluada d'acord amb el Protocol d'Agressions Sexuals de l'Institut de Medicina Legal i Ciències Forenses de Catalunya, que inclou l'obtenció de dades sociodemogràfiques, antecedents mèdics, circumstàncies dels fets, relació amb l'agressor, exploració psíquica, exploració física, exploració ginecològica, investigació de restes de semen, i estudi toxicològic. Les variables medicoforenses a relacionar amb el resultat judicial són: lesions extragenitals, lesions anogenitals, impacte emocional, mostreig biològic i

¹⁹ Una descripció detallada de la metodologia en relació a les dades medicoforenses es pot consultar a Arroyo *et al* (2011) o a Xifró-Collsamata *et al* (2015).

detecció de restes de semen. La informació judicial obtinguda va ser el tipus de resultat del procediment, amb les categories següents: manca de denúncia, delictes no justificats, autor desconegut, víctima no localitzada, imputat no localitzat, defunció de l'acusat, arxivament definitiu, arxivament no especificat, continuació per altres delictes o faltes, pendent de judici, absolució i condemna.

5.3 Tractament i anàlisi de les dades

Les dades van ser introduïdes en una base de dades en format Excel i es van tractar i analitzar mitjançant el paquet estadístic PASW Statistics 18.0.0 per a Mac. Es va efectuar un estudi estadístic descriptiu mitjançant recompte i percentatge per a les variables categòriques, i mitjana i desviació estàndard per a les variables quantitatives. La comparació entre els grups amb enjudiciament o condemna i la resta de casos es va dur a terme mitjançant la prova exacta de Fisher. La significació estadística es va establir en $p \leq 0,05$.

6. Resultats

6.1 Casos seleccionats

El servei medicoforens de guàrdia de Barcelona ciutat va atendre un total de 254 víctimes consecutives d'agressió sexual durant els anys 2011 i 2012.

D'elles, 27 (10,6%) es van excloure per ser menors d'edat i 4 (1,6%) per absència de raó vàlida per sospitar agressió sexual. Per tant, la sèrie objecte d'estudi està composta de 223 casos, dels quals 114 van correspondre a l'any 2011 i 109 a l'any 2012.

Els 223 casos medicoforense diferents van correspondre a 221 assumptes judicials diferents ja que dos d'ells incloïen dues víctimes. Per cada assumpte, es va excloure a l'atzar una de les dues víctimes.

Dels 221 procediments, en 17 (7,7%) els presumptes fets s'havien produït fora de Barcelona, pel que l'expedient es va traslladar a un altre partit judicial. En aquests casos, els partits judicials van ser: l'Hospitalet del Llobregat (6 assumptes), Cornellà del Llobregat (3 assumptes), Badalona (2 assumptes), Sant Feliu de Llobregat (2 assumptes), Cerdanyola del Vallès (1 assumpte), Mataró (1 assumpte), Girona (1 assumpte) i Eivissa (1 assumpte). A més, no es van trobar dades judicials de 4 (1,8%) altres procediments.

Finalment doncs la sèrie estudiada va estar composta de 200 procediments judicials, amb una víctima per cada un.

6.2 Dades medicoforense

Les principals característiques dels casos seleccionats es mostren a la Taula 1. La majoria van ser dones joves, aproximadament la meitat dels casos van ser de nacionalitat estrangera, prop d'una de cada tres no tenia cap record dels fets sexuals, poc més de la meitat presentaven impacte emocional i lesions

extragenitals i aproximadament una de cada sis lesions anogenitals, es va practicar mostreig biològic en la gran majoria de casos i es van observar restes de semen en una de cada tres aproximadament.

Variable		Total
Característiques sociodemogràfiques		
	Sexe: dona*	189 (94,5%)
	Edat (anys complerts): mitjana (DE)	27,7 (8,43)
	Nacionalitat: estrangera	102 (51,0%)
Anamnesi medicoforensa		
	Sense cap record dels fets	60 (30,0%)
	Amnèsia	79 (39,5%)
	Sospita de submissió química	47 (23,5%)
Exploració medicoforensa		
	Lesions extragenitals	109 (54,5%)
	Lesions anogenitals	33/199 (16,6%)
	Impacte emocional	103/197 (52,3%)
Mostreig biològic		
	Mostreig vaginal	170 (85%)
	Mostreig anal	49 (24,5%)
	Mostreig oral	21 (10,5%)
	Mostreig vaginal, anal o oral	180 (90%)
Resultat del mostreig biològic		
	Restes de semen, mostreig vaginal	65/170 (38,2%)
	Restes de semen, mostreig anal	6/49 (12,2%)
	Restes de semen, mostreig oral	0/21 (0,0%)
	Restes de semen, mostreig vaginal, anal o oral	67/180 (37,2%)

Taula 1. Característiques dels casos seleccionats (n=200). En les variables qualitatives si existeixen valors perduts es mostra: freqüència observada/casos vàlids (%). * Inclou 1 transexual.

6.3 Resultat judicial

La majoria dels procediments es trobaven, en el moment d'efectuar aquest

treball, en situació d'arxivament per diferents raons (Taula 2). Els assumptes que van ser jutjats per delictes sexuals van ser 22 (11%), dels quals 11 (50,0%) van resultar en condemna.

Variable	Total
Arxivament	179 (89,5%)
Continuat per altres delictes o faltes	3 (1,5%)
Pendent de judici	1 (0,5%)
Absolució	11 (5,5%)
Condemna	11 (5,5%)

Taula 2. Resultat judicial dels casos seleccionats (n=200). La categoria "arxivament" inclou manca de denúncia, delictes no justificats, autor desconegut, víctima no localitzada, imputat no localitzat, defunció de l'acusat, arxivament definitiu, i arxivament no especificat. La categoria "continuat per altres delictes o faltes" implica que l'acusació per delictes sexuals va decaure però la causa va continuar sota altres qualificacions.

En conjunt, la taxa d'enjudiciament observada va ser de l'11,0% i la taxa de condemna del 5,5%.

6.4 Associació entre resultat judicial i dades medicoforenses

La distribució dels assumptes amb enjudiciament o condemna segons les variables medicoforenses seleccionades es mostren a les Taules 3 a 12.

S'ha observat una tendència, al límit de la significació estadística, a una major taxa d'enjudiciament (però no de condemna) en els assumptes en què la víctima presenta lesions extragenitals.

També s'ha observat, de manera contraintuïtiva (i en tot cas sense significació estadística) una tendència a l'absència de lesions anogenitals en la víctima en els casos amb condemna. De fet, en cap de les 11 condemnes hi havia lesions anogenitals.

Igualment a nivell de tendència, hi ha una major taxa d'enjudiciament i de

condemna en els assumptes on la víctima presenta afectació emocional en el moment de l'exploració medicoforensa.

Pel que fa a l'obtenció de mostres biològiques, la distribució observada es troba lluny de la significació estadística. En canvi, la demostració de restes de semen sí que presenta una associació positiva i estadísticament significativa tant amb l'enjudiciament com amb la condemna. Tot i així no està de més assenyalar que s'observa tant enjudiciament com condemna en absència de resultats positius en l'estudi biològic (8 i 4 assumptes, respectivament).

Per altra banda, si bé la taxa d'enjudiciament va ser superior en els assumptes amb víctima espanyola que en els assumptes amb víctima estrangera (13,3% *versus* 8,8%), aquesta diferència no va ser estadísticament significativa ($p=0,370$).

La taxa de condemna també va ser superior en els assumptes amb víctima espanyola que en els assumptes amb víctima estrangera (7,1% *versus* 3,9%), però aquesta diferència tampoc no va ser estadísticament significativa ($p=0,370$).

Similarment, tant la taxa d'enjudiciament com la de condemna van ser superiors en els assumptes amb víctima que recordava si més no en part els fets sexual que en els assumptes amb víctima que no els recordava (12,9% *versus* 6,7% i 7,1% *versus* 1,7% respectivament), si bé aquestes diferències no van assolir significació estadística ($p=0,229$ i $p=0,179$ respectivament).

			Enjudiciament		Total
			No	Sí	
Lesions extragenitals	No	Recòmpte	85	6	91
		% de filera	93,4%	6,6%	100,0%
	Sí	Recòmpte	93	16	109

	% de filera	85,3%	14,7%	100,0%
Total	Recompte	178	22	200
	% de filera	89,0%	11,0%	100,0%

Taula 3. Taula de contingència de lesions extragenitals i enjudiciament. Prova exacta de Fisher (bilateral): $p=0,074$.

			Condemna		Total
			No	Sí	
Lesions extragenitals	No	Recompte	87	4	91
		% de filera	95,6%	4,4%	100,0%
	Sí	Recompte	102	7	109
		% de filera	93,6%	6,4%	100,0%
Total		Recompte	189	11	200
		% de filera	94,5%	5,5%	100,0%

Taula 4. Taula de contingència de lesions extragenitals i condemna. Prova exacta de Fisher (bilateral): $p=0,757$.

			Enjudiciament		Total
			No	Sí	
Lesions anogenitals	No	Recompte	148	18	166
		% de filera	89,2%	10,8%	100,0%
	Sí	Recompte	30	3	33
		% de filera	90,9%	9,1%	100,0%

Total	Recompte	178	21	199
	% de filera	89,4%	10,6%	100,0%

Taula 5. Taula de contingència de lesions anogenitals i enjudiciament. Prova exacta de Fisher (bilateral): $p=1,000$.

			Condemna		Total
			No	Sí	
Lesions anogenitals	No	Recompte	155	11	166
		% de filera	93,4%	6,6%	100,0%
	Sí	Recompte	33	0	33
		% de filera	100,0%	0,0%	100,0%
Total		Recompte	188	11	199
		% de filera	94,5%	5,5%	100,0%

Taula 6. Taula de contingència de lesions anogenitals i condemna. Prova exacta de Fisher (bilateral): $p=0,217$.

			Enjudiciament		Total
			No	Sí	
Impacte emocional	No	Recompte	87	7	94
		% de filera	92,6%	7,4%	100,0%
	Sí	Recompte	88	15	103
		% de filera	85,4%	14,6%	100,0%
Total		Recompte	175	22	197

	88,8%	11,2%	100,0%
--	-------	-------	--------

Taula 7. Taula de contingència d'impacte emocional i enjudiciament. Prova exacta de Fisher (bilateral): $p=0,173$.

			Condemna		Total
			No	Sí	
Impacte emocional	No	Recompte	92	2	94
		% de filera	97,9%	2,1%	100,0%
	Sí	Recompte	94	9	103
		% de filera	91,3%	8,7%	100,0%
Total		Recompte	186	11	197
		% de filera	94,4%	5,6%	100,0%

Taula 8. Taula de contingència d'impacte emocional i condemna. Prova exacta de Fisher (bilateral): $p=0,061$.

			Enjudiciament		Total
			No	Sí	
Mostreig biològic	No	Recompte	19	1	20
		% de filera	95,0%	5,0%	100,0%
	Sí	Recompte	159	21	180
		% de filera	88,3%	11,7%	100,0%
Total		Recompte	178	22	200
		% de filera	89,0%	11,0%	100,0%

Taula 9. Taula de contingència de mostreig biològic i enjudiciament. Prova exacta de Fisher (bilateral): $p=0,704$.

			Condemna		Total
			No	Sí	
Mostreig biològic	No	Recompte	20	0	20
		% de filera	100,0%	0,0%	100,0%
	Sí	Recompte	169	11	180
		% de filera	93,9%	6,1%	100,0%
Total		Recompte	189	11	197
		% de filera	94,5%	5,5%	100,0%

Taula 10. Taula de contingència de mostreig biològic i condemna. Prova exacta de Fisher (bilateral): $p=0,607$.

			Enjudiciament		Total
			No	Sí	
Restes de semen	No	Recompte	125	8	133
		% de filera	94,0%	6,0%	100,0%
	Sí	Recompte	53	14	67
		% de filera	79,1%	20,9%	100,0%
Total		Recompte	178	22	200
		% de filera	89,0%	11,0%	100,0%

Taula 11. Taula de contingència de demostració de restes de semen i enjudiciament. Prova exacta de Fisher (bilateral): $p=0,003$.

			Condemna		Total
			No	Sí	
Restes de semen	No	Recompte	129	4	133
		% de filera	97,0%	3,0%	100,0%
	Sí	Recompte	60	7	67
		% de filera	89,6%	10,4%	100,0%
Total		Recompte	189	11	197
		% de filera	94,5%	5,5%	100,0%

Taula 12. Taula de contingència de demostració de restes de semen i condemna. Prova exacta de Fisher (bilateral): $p=0,045$.

7. Conclusions

En els delictes d'agressió sexual iniciats a la ciutat de Barcelona per fets succeïts a la mateixa ciutat i amb intervenció medicoforens emergent durant els anys 2011 i 2012, la taxa d'enjudiciament va ser de l'11,0% i la taxa de condemna del 5,5%.

Es tracta de xifres relativament baixes, que discrepen de les xifres en general més elevades descrites en els països europeus amb sistema penal inquisitiu. Val a dir però que sí que s'han descrit xifres de magnitud similar a l'observada per nosaltres en països amb sistema penal inquisitiu quan la metodologia emprada ha estat, com en el nostre cas, de tipus *case-tracking*.

La nostra observació pot estar directament relacionada amb la metodologia

emprada, ja que en els procediments judicials oberts en el context d'intervenció medicoforense urgent pot no produir-se posteriorment denúncia de la víctima. La valoració d'aquesta hipòtesi requereix un estudi detallat de cada una de les causes judicials, que ens plantejem com a pas següent en aquesta línia de recerca.

Per altra banda, pel que fa a les dades medicoforenses estudiades en relació amb l'enjudiciament o condemna, únicament s'ha observat una associació estadísticament significativa amb la demostració de restes de semen. A nivell de tendència, s'ha apreciat una major taxa d'enjudiciament en cas de lesions extragenitals i d'impacte emocional, i major taxa de condemna en els casos sense lesions anogenitals i amb impacte emocional. La proporció relativament baixa d'enjudiciaments i condemnes ha comportat mides petites dels grups a analitzar, extrem que afecta a l'observació d'una significació estadística. Per això ens plantejem també, com a pas següent en la línia de recerca, ampliar la sèrie disponible als anys 2013 i 2014.

La generalització dels resultats observats presenta limitacions. En primer lloc, hi ha una manca d'exhaustivitat ja que la sèrie estudiada no és idèntica a la totalitat dels procediments per delictes sexuals iniciats en el territori i període considerat, en no incloure els casos que no s'hagin iniciat amb una intervenció medicoforense emergent. En segon lloc, el treball s'ha dut a terme únicament en un àmbit urbà i per altra banda la pròpia ciutat de Barcelona pot presentar, pel que fa a la victimització sexual, unes característiques particulars, com ara una elevada proporció de víctimes de nacionalitat estrangera. Finalment, no s'ha inclòs informació que pot ser rellevant en l'anàlisi del desgast com ara el nivell socioeconòmic de la víctima o altres variables.

8. Referències bibliogràfiques

Arroyo A, Bertomeu A, Barbería E, Montero F, Pujol A, Xifró A. Incidència i característiques de la submissió química en delictes d'agressió sexual. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada: Barcelona; 2011. Disponible a: <http://www20.gencat.cat/portal/site/Justicia>

Alderden MA, Ullman SE. Creating a more complete and current picture: examining police and prosecutor decision-making when processing sexual assault cases. *Violence Against Women*. 2012;18:525-51.

Artz L, Smythe D. Losing ground? Making sense of attrition in rape cases. *SA Crime Quarterly*. 2007;22:13-20.

Daly K, Bouhours B. Rape and attrition in the legal process: a comparative analysis of five countries. A: Tonry M (ed.). *Crime and justice: A review of research*. Chicago: University of Chicago Press; 2010 (pp. 565-650).

Du Mont J, White D. The uses and impacts of medico-legal evidence in sexual assault cases: A global review. Ginebra: World Health Organization; 2007.

Enquesta de violència masculista de Catalunya. Resultats destacats. Barcelona: Departament d'Interior, Relacions Institucionals i Participació, 2010 [21-10-2013]. Disponible a: <http://www20.gencat.cat/portal/site/interior>.

Harrendorf S, Jehle JM, Smit P. Attrition. A: Heiskanen M, Aebi MF, van der Brugge W, Jehle JM (eds.). *Recording community sanctions and measures and assessing attrition. A methodological study on comparative data in Europe*. Helsinki: European Institute for Crime Prevention and Control; 2014 (pp. 126-42).

Ingemann-Hansen O, Brink O, Sabroe S, Sørensen V, Charles AV. Legal aspects of sexual violence -does forensic evidence make a difference? *Forensic*

Sci Int. 2008;180:98-104.

Johnson D, Peterson J, Sommers I, Baskin D. Use of forensic science in investigating crimes of sexual violence: contrasting its theoretical potential with empirical realities. *Violence Against Women*. 2012;18:193-222.

Kelly L, Lovett J, Regan L. A gap or a chasm? Attrition in reported rape cases. Londres: Home Office Research, Development and Statistics Directorate; 2005.

Kelly L, Regan L. Rape: The forgotten Issue? Londres: Child & Woman Abuse Studies Unit, University of North London; 2001.

Lea, SJ, Lanvers U, Shaw S. Attrition in rape cases: developing a profile and identifying relevant factors. *Br J Criminol*. 2003;43:583-99.

Lea SJ, Callaghan L, Grafton I, Falcone MA, Shaw S. Attrition and rape case characteristics: a profile and comparison of female sex workers and non-sex workers. *J Interpers Violence*. 2016;31:2175-95.

Lisak D, Gardinier L, Nicksa SC, Cote AM. False allegations of sexual assault: an analysis of ten years of reported cases. *Violence Against Women*. 2010;16:1318-34.

Lonsway KA, Archambault J. The "justice gap" for sexual assault cases: future directions for research and reform. *Violence Against Women*. 2012;18:145-68.

Lovett J, Kelly L. Different systems, similar outcomes? Tracking attrition in reported rape cases across Europe. Londres: Child and Women Abuse Studies Unit, London Metropolitan University; 2009.

McGregor MJ, Du Mont J, Myhr TL. Sexual assault forensic medical examination: is evidence related to successful prosecution? *Ann Emerg Med*. 2002;39:639-47.

Peterson JL, Hickman MJ, Strom KJ, Johnson DJ. Effect of forensic evidence on criminal justice case processing. *J Forensic Sci.* 2013;58:S78-90.

Murphy SB, Edwards KM, Bennett S, Bibeau SJ, Sichelstiel J. Police reporting practices for sexual assault cases in which "the victim does not wish to pursue charges". *J Interpers Violence.* 2014;29:144-56.

Quadara A, Fileborn B, Parkinson D. The role of forensic medical evidence in the prosecution of adult sexual assault. Melbourne: Australian Centre for the Study of Sexual Assault; 2013.

Saint-Martin P, Bouyssy M, Jacquet A, O'Byrne P. Les victimes d'abus sexuels: éléments médico-légaux et suites judiciaires (analyse de 756 cas). *J Gynecol Obstet Biol Reprod (Paris).* 2007;36:588-94.

Spohn C, Tellis K. The criminal justice system's response to sexual violence. *Violence Against Women.* 2012;18:169-92.

Xifró-Collsamata A, Pujol-Robinat A, Barbería-Marcain E, Arroyo-Fernández A, Bertomeu-Ruiz A, Montero-Núñez F, Medallo-Muñiz J. Estudio prospectivo de la sumisión química con finalidad sexual en Barcelona. *Med Clin (Barc).* 2015;144:403-9.